

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускної кафедри

_____ Н. Ф. Ржевська

« ____ » _____ 20 __ р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «ГЕНДЕРНИЙ ФАКТОР У ДИПЛОМАТІЇ»

Виконавець: студентка 4 курсу, 408 групи, Ткаченко Валерія Олексіївна

Керівник: к.іст.н., доцент, доцент кафедри міжнародних відносин, інформації
та регіональних студій Дерев'янка Ігор Петрович

Нормоконтролер

(підпис)

(П.І.Б.)

КИЇВ 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	7
1.1. Основні концептуальні підходи до визначення гендеру в сучасній політичній науці	7
1.2. Методологічні підходи в сучасних гендерних дослідженнях.	12
РОЗДІЛ 2. ГЕНДЕРНЕ ПИТАННЯ В ПОЛІТИЦІ ТА В СИСТЕМІ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБ	17
2.1. Особливості становлення участі жінок в політиці і дипломатії	17
2.2. Роль гендерного фактора в суспільно-політичному житті	23
2.3. Гендерна асиметрія у сферах політики	29
РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ	37
3.1. Основні напрямки гендерної політики у сфері державної служби	37
3.2. Кадрове гендерне забезпечення державної служби в Україні	43
3.3. Гендерні особливості дипломатичної служби в Україні	46
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БРІКС — група з п'яти країн: Бразилія, Росія, Індія, Китайська Народна Республіка, Південно-Африканська Республіка

ЄС — Європейський Союз

МЗС — Міністерство Закордонних Справ

МЦПД — Міжнародний центр перспективних досліджень

НАТО — Організація Північноатлантичного договору

ООН — Організація Об'єднаних Націй

ПАР — Південно-Африканська Республіка

США — Сполучені Штати Америки

CEDAW — The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (укр. — Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок)

GGG — The Global Gender Gap Index (укр. — Індекс глобального гендерного розриву)

GII — Gender Inequality Index (укр. — Індекс гендерної нерівності)

ВСТУП

Конструктивне поєднання гендерних ролей в політичній діяльності, пропорційна представленість в ній лідерів від жінок і чоловіків суттєво збагачує суспільство, стимулює його творчу енергію, оптимізує процес прийняття рішень. Необхідно також брати до уваги, що інтереси тієї чи іншої соціальної групи можуть бути належно враховані, якщо їх представники становитимуть не менше як 30 відсотків від загальної чисельності осіб, які причетні до прийняття політичних рішень.

Проте, як свідчать результати досліджень, ставлення до жінок-лідерок, зокрема політикинь, в нашому суспільстві є досить упередженим. Серед народу побутує думка, що жінці не місце у великій політиці. Жінки, які усупереч існуючій традиції обійняли високі посади, за даними досліджень суспільної думки, є ізольованими та маргіналізованими як політики «не тієї» статі.

Жінки в політиці та дипломатії — це пряме відображення загального положення жінок у країні. У Пекінській декларації — одному з найважливіших міжнародних документів у сфері гендерної рівності — йдеться, що досягнення цілі рівноправної участі жінок і чоловіків у процесі прийняття рішень забезпечує баланс, який точніше відображає склад суспільства та є необхідним для зміцнення і сприяння належному функціонуванню демократії. У Пекінській платформі дій зазначено, що участь представників та представниць обох статей у процесах прийняття рішень є не тільки справедливим, а й вигідним рішенням для громади. Недостатня представленість жінок у політиці призводить до того, що їх інтереси, швидше за все, не будуть ураховуватися. Крім того, представництво жінок і їх участь у прийнятті рішень на всіх рівнях є важливими у контексті досягнення Цілей сталого розвитку.

Стаття 24 Конституції України та Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків»: «Громадяни мають рівні

конституційні права і свободи та є рівними перед законом». Конституцією України передбачається рівність жінок і чоловіків не лише на законодавчому рівні, а й надає рівні права та можливості в суспільно-політичній діяльності. Попри це, за даними звіту Всесвітнього економічного форуму, Україна займає 59-те місце (зі 153) у рейтингу гендерної рівності, а в області політичних можливостей для жінок — аж 83-тє місце. Український парламент ще далекий від гендерної збалансованості, але тенденція росте вгору. Крім того, у нещодавно прийнятому Виборчому кодексі прописані гендерні квоти на рівні 40%. Тепер в кожній п'ятірці виборчого списку повинні бути як чоловіки, так і жінки, що також поліпшить ситуацію гендерної рівності в політиці та на дипломатичній службі.

Варто зазначити те, що шлях до Європи, який обрала для себе Україна, є неможливим без забезпечення та дотримання одного з ключових європейських аспектів побудови демократії та громадянського суспільства — гендерної рівності. Наприклад, більше 40% жінок засідають у парламенті в декількох європейських країнах: Швеція (кількість жінок у парламенті — 47%), Бельгія (40,7%), Португалія (40%), Норвегія (41,1%), Іспанія (40%), Швейцарія (41,5%), Македонія (40%).

Навіть в країнах Азії та Африки, де жінки традиційно не брали активної участі в політичній діяльності, їхнє число в політиці та на дипломатичній службі постійно зростає.

Актуальність теми.

Тема гендерного рівноправ'я у будь-якій сфері людського життя на сьогоднішній день постає дуже гостро та потребує максимального дослідження цієї теми, аналізу історії становлення патріархальної системи сучасного суспільства в усіх напрямках діяльності людини, зокрема велика увага приділяється дослідженню гендерного питання саме в політиці та дипломатії, так як цей показник гарно символізує загальне місце жінок у країні. Вже майже неможливо уявити будь-яке політологічне, наукове чи психологічне дослідження без гендерного підходу, тобто без з'ясування ролей

чоловіків і жінок у сучасному суспільстві, а також без їх специфічних та унікальних внесків у розвиток сучасного суспільства.

Особливої актуальності набуває ця тема з урахуванням інтеграції України до Європейського Союзу, приєднання до наданих рекомендацій світовими організаціями щодо запровадження демократії, зокрема гендерної, а також ліквідації будь-яких форм дискримінації, у тому числі за ознакою статі.

Метою дипломної роботи є дослідження та аналіз гендерного фактору у політиці та дипломатії.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких **завдань**:

- виявити особливості становлення участі та ролі жінок у політиці та дипломатії,
- дослідити роль та місце в політичній системі чоловіків та жінок,
- окреслити гендерну асиметрію у сферах політики,
- дослідити і висвітлити досвід гендерної політики та гендерного фактору в політиці на світовому рівні та порівняти його з українськими реаліями,
- визначити основні напрями гендерної політики у сфері державної служби України.

Об'єктом дослідження даної роботи виступають відносини, що формуються у процесі взаємодії інститутів держави та громадянського суспільства на політичному рівні.

Предметом дослідження є гендерний фактор у політиці та дипломатії.

Методи дослідження. У якості дослідницьких методів у роботі використано контент-аналіз, порівняльний та узагальнюючий метод.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Основні концептуальні підходи до визначення гендеру в сучасній політичній науці

Багатовимірне, невпинно зростаюче, по-різному тлумачене численними дослідниками поняття «гендер» в останній третині XX століття стало центральною віхою міждисциплінарної наукової галузі знання під назвою «гендерні дослідження». Різницю між двома термінами “sex” (біологічна стать) і «gender» (соціокультурна стать) ввели психолог Роберт Столер та ендокринолог Джон Моні. У якості первинного, найбільш абстрактного, і того, яке до сих пір визнається дослідниками, визначення гендеру я візьму визначення, що належить Енн Оуклі: («Стать, гендер і», 1972): «Стать» (sex) є словом, яке пов'язане з біологічними відмінностями між чоловіком і жінкою: видима різниця в геніталіях, відповідна різниця у відтворювальній функції. «Гендер» (gender) між тим є предметом культури: він співвіднесений з соціальною класифікацією на «маскулінне» і «фемінне» ... сталість статі має бути визнано, але також має бути визнано різноманітність гендеру». [75]

Як в повсякденній мові, так і в науковому дискурсі, відмінне від колишнього використання слова несе нові нюанси в його розумінні або кардинально нове розуміння того чи іншого явища. З введенням нового слова змінюється ракурс розгляду речей і явищ, по-іншому ставляться акценти, змінюються ідеологеми і т.п. В науці та філософії поява нової категорії знаменує собою поглиблення людського пізнання, ще один щабель в осягненні людиною самого себе і навколишнього світу.

Поява поняття гендеру ні історично, ні логічно не випадково. Цей термін належить англійській мові і західній цивілізації, в українській мові він скалькований з англійської і не має відповідного перекладу. Можна сказати, що «гендер» є складовою частиною сучасного процесу глобалізації, що

розуміється як залучення всього світу в єдині універсальні процеси, що почалися ще в період великих географічних відкриттів XV століття. [40] Саме західна цивілізація історично і теоретично підійшла до такого етапу свого розвитку, коли необхідність гендерних змін і гендерного аналізу стала необхідністю.

На сьогоднішній день існує 4 основні теоретико-методологічні підходи до тлумачення гендеру (за теорією Боровцової М.С.):

- гендер як соціальний феномен, тобто як взаємодія міжстатевих стосунків, яка виражається у міжособистісних, соціально-економічних, політичних, економічних відносинах (Р. Столер, О. Лосева, Т. Мельник, Н. Лавриненко, Г. Рубін, А. Річ та ін.);

- гендер як культурний феномен, тобто як фантазійне, уявне, символічне уявлення про дійсність міжстатевих стосунків, яке зображене у дискурсах кінематографічного, літературного, музичного, зображального мистецтва, ЗМІ та рекламі імперативах гендерної ідеології (В. Брайсон, Б. Еліот, К. Трофимова, Ю. Шабаліна, Д. Коновалов та ін.);

- гендер як когнітивний феномен, іншими словами цей підхід можна назвати як визначення гендерної ідентичності, тобто мислення чоловіків і жінок про себе як про чоловіка та жінку, усвідомлення своєї належності до конкретного гендеру, а також як засіб демонстрації, вираження, висловлення, означення належності до певної статі (Д. Маєрс, В. Кириченко, О. Містрюкова, Н. Приходькіна, Д. Змімеран, Ю. Маслова та ін.); [6]

Гендер як соціальний феномен.

Словник гендерних термінів визначає слово «гендер» як «сукупність соціальних і культурних норм, які суспільство наказує виконувати людям залежно від їх біологічної статі». Гендерна система як така відображає культурні оцінки і очікування, адресовані людям в залежності від їх статі.

Гендер — це соціальний аспект відносин між чоловіками і жінками, який проявляється в усіх сферах суспільного життя, включаючи політику, економіку, право, ідеологію, культуру.

Перше визначення гендеру виникло в зв'язку з феміністським аналізом сучасного суспільства і критикою дискримінаційного положення жінок в ньому. У статті антрополога Гейл Рубін «Обмін жінками: нотатки з приводу «політичної економіки «статі» (1975) гендер визначається як «комплекс угод, що регулюються біологічною статтю як предмет суспільної діяльності». [13]

У США, де гендерні дослідження отримали статус офіційної навчальної та наукової дисципліни, обов'язкової, наприклад, для соціальних працівників і державних службовців, в довідкових виданнях дається таке визначення гендеру: «Термін, введений феміністками з метою виділення соціального аспекту відмінності статей. Коли говорять про відмінність між істотами жіночої і чоловічої статі як про відмінність «статі», то мається на увазі їх біологічне відмінність. Коли говорять про гендер, то походять від певних соціокультурних дефініцій (визначень) понять жінки і чоловіки і припускають спочатку встановлений відмінність їх соціального становища».

Американський соціолог Е. Гідденс з приводу цього терміна зазначає: «Якщо стать має відношення до фізичних, тілесних відмінностей між жінкою і чоловіком, то поняття «гендер» зачіпає їх психологічні, соціальні і культурні особливості. Розмежування статі та гендеру є фундаментальним, так як багато відмінностей між жінкою і чоловіком обумовлюється причинами, які не є біологічними за своєю природою. Якщо стать індивіда біологічно детермінована, то гендер є культурно та соціально заданим. Таким чином, існують дві статі (чоловіча та жіноча) і два роди (мужній і жіночий)».

Це визначення акцентує увагу на соціальних відмінностях між чоловіками і жінками, які не можна ігнорувати в умовах патріархального суспільства, де стверджується перевага чоловіки в усіх сферах життя і здійснюється дискримінація за ознакою статі. У такому суспільстві жінка, як правило, розглядається перш за все як істота біологічна з переважанням репродуктивних начал. [61]

Гендер як культурний феномен.

Гендер — це продукт соціуму і культури. Він також є фундаментом в процесі психічного і соціального становлення кожної особистості.

Про гендер і його нормах ми дізнаємося через виховання батьків і вчителів, спілкування з однолітками, засоби масової інформації, художню літературу і кіно. Цей процес можна назвати гендерної, або статевою соціалізацією. Гендерна соціалізація — це процес суспільного конструювання, під час якого людина дізнається про поняття «чоловічої» та «жіночої» моделей поведінки і нормах, які відповідають кожному з понять.

Гендерні стереотипи — це якийсь конструкт, шаблони в масовій свідомості людей, які, по суті, визначають соціальні норми. [63]

Гендерні стереотипи містять узагальнені, спрощені і емоційно забарвлені уявлення про «ідеальних» чоловіках і жінках, які включають різні норми і правила поведінки, розділені за статевою ознакою. Вони виконують функцію схем, за допомогою яких ми обробляємо і запам'ятовуємо отримувану інформацію, що відноситься до статі і гендеру. Гендерні стереотипи знаходяться в підсвідомості і впливають на самоідентифікацію людини і міжособистісне спілкування. В окремому суспільстві і культурі стереотипи мають власну специфіку. [40]

Сьогодні вчені стали більш серйозно підходити до вивчення гендерної проблематики. Відкриваються нові несподівані факти щодо статевих відмінностей. Дослідження проводяться на прикладі культур різних народів світу. У свою чергу проходить безліч різних конференцій і симпозіумів, на яких обговорюється гендерна проблема. [60]

Гендер як когнітивний феномен.

Розуміння терміна «гендерна ідентичність» для багатьох дослідників неоднозначно. Розглянемо лише деякі з трактувань «гендерної ідентичності», які цілком мають право на існування. Наприклад, Н.К. Радіна визначає її як приналежність до тієї або іншої соціальної групи на основі статевої ознаки. Т.В. Бендас розглядає гендерну ідентичність як ототожнення себе з певною статтю, ставлення до себе як до представника певної статі, освоєння

відповідних форм поведінки і формування особистісних характеристик. Е.А. Здравомислова і А.А. Тьомкіна говорять про соціально-психологічний феномен, продукт і процесі конструювання суб'єктом себе і соціальної реальності за допомогою конструктів маскулінності і фемінності. І.С. Клеціна розуміє під гендерною ідентичністю аспект самосвідомості, що описує переживання людиною себе як представника певної статі. Всі вони не просто підкреслюють її системний характер (зв'язок зі статтю, культурою, інститутами соціалізації), а говорять про узгодженості гендерної ідентичності з усіма особистісно прийнятими образами «Я». [76, 79]

Отже, гендер — це змодельована суспільством і підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої і жіночої поведінки, стилю життя і способу мислення, ролей і відносин жінок і чоловіків, придбаних ними як особистостями в процесі соціалізації, перш за все визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі.

У сучасних політичних і соціальних дослідженнях існує три підходи до визначення гендеру:

- гендер як соціальний феномен;
- гендер як культурний феномен;
- гендер як когнітивний феномен.

Іноді трапляється трактування про те, що існує чотири підходи до визначення гендеру, до трьох вище перелічених додають ще один: «гендер як особистісний дискурс», але цей підхід тісно пов'язаний із третім підходом, тому часто їх зазначають як один.

1.2. Методологічні підходи в сучасних гендерних дослідженнях.

Сьогодні різноманіття теоретичного інструментарію і тісний зв'язок усіх наук дають можливість складатися міждисциплінарним стратегіям, що включають єдність і різноманіття аспектів і підходів дослідження.

Гендерний підхід як раз і відповідає тим вимогам сучасної науки, які забезпечують повноту охоплення в поясненні та прогнозуванні як глобальних, так і локальних процесів як на рівні об'єктивної необхідності та історичної опосередкованості, так і на рівні приватного і одиничного.

Оскільки гендерні дослідження включають проблеми соціалізації, самоідентифікації, самоактуалізації, а, крім того, проблеми соціальної стратифікації і субординації, отже, гендерні дослідження мають базуватися на методах соціології, психології, політології та інших гуманітарних і соціальних дисциплін. [62]

Разом з тим, гендерна проблематика і гендерний підхід поступово набувають статусу відносно самостійної теоретичної дисципліни, зі своїм предметом дослідження (статева диференціація і стратифікація суспільства, принципи трансформації гендерної системи, критерії формування гендерної ідентифікації та ін.), Зі своєю метамовою, оскільки гендерні дослідження мають свої ключові категоріальні поняття, такі як «гендер», «гендерний контракт», «гендерна система», «гендерний дисплей», «гендерний статус», «маскулінність», «фемінність», «гендерна асиметрія», «сексизм», «андроцентризм» і т.д. Це така система понять, яка увійшла в ужиток гендерних досліджень, яка дозволяє найбільш повно відобразити, з одного боку, способи формування і реалізації гендерних стереотипів, установок і норм, а з іншого — виявити механізми гендерної соціалізації особистості, і в першу чергу незадані генетично природою, а визначаються вихованням, культурою, ідеологією. [81]

З позиції гендерного підходу важлива не тільки відмінність і особливості чоловічого і жіночого (це предмет гендерної психології), а більш

широкий пласт: виявлення умов і факторів, що формують відмінність і специфіку ролі статевих моделей і забезпечують становлення статевих відмінностей на мікрорівні статусних самоідентифікацій і соціальних домагань.

Перші дослідження статевої ролі стереотипізації проводилися саме психологами з метою виокремлення типових відмінностей, що відносяться до уявлень чоловіків і жінок один про одного і про себе. Для гендерних досліджень це надзвичайно важливий і в певному сенсі базовий матеріал. Але ракурс гендерного підходу набагато ширше, оскільки необхідно відповісти на питання: чим визначаються гендерні стереотипи, як вони впливають на гендерну стратифікацію, як моделюють гендерну реальність культури. Аналізується не поведінка та особливості проявів чоловіків і жінок, а те, що чекає, що допускає, що дозволяє і що забороняє людині суспільство відповідно до його статевої приналежності в системі влади та субординації.

Гендерні проблеми отримали свою артикуляцію тільки в феміністських дослідженнях. Феміністські авторки звернули увагу на те, що життєвий стиль чоловіки і жінки залежить від ряду культурних чинників, в першу чергу, таких як освоєння зразків мужності і жіночності.

На перший план в їх дослідних дискурсах хоча і висувалася очевидність відмінності чоловічого і жіночого, але в той же час вказувалося на наявність додаткового смислового контексту культури, що визначає нерівноправні форми прояву цих відмінностей.

Підготовлений феміністськими дослідженнями підхід, звертає увагу на необхідність врахування соціальних детермінант статевої соціалізації в контексті крос культурних відмінностей. Вони являють собою різновид цілої серії модерністських філософських і психологічних концепцій індивідуальних відмінностей. Психологи також прийшли до того, що всі поняття, пов'язані з уявленнями про «норму», так чи інакше, співвідносяться з «чоловічий нормою». Мотивація жіночої поведінки ніде не враховується і

не аналізується. Вперше класична психологія і психоаналіз були піддані критиці за андроцентризм суб'єктно-об'єктного аналізу і методів. [55]

Гендер служить одним з базових вимірів соціальної структури суспільства, поряд з класовими, віковими та національними характеристиками особистості. Введення поняття «гендер» в систему гуманітарних наук зажадало і нового аналізу поняття «стать». За поданням Дж. Скотт, «усвідомлення гендерної приналежності — конструює елемент соціальних відносин, заснований на сприймаються відмінності між статями, і стать — це пріоритетний спосіб вираження владних відносин».

Таким чином, виходить, що поняття «гендер» дійсно не можна звести ні до поняття «стать», ні до поняття «статевро-рольові моделі поведінки», оскільки гендер охоплює не тільки соціальні межі статевих відмінностей і їх природу, в їх соціальному або індивідуальному вираженні, але аналізує гендерний зміст традицій, моралі, релігії, політичних інститутів, економіки, мови, мистецтва — будь-якої форми людської діяльності і різні способи громадських організацій. Аналіз сукупності факторів соціального впливу на людину може дати пояснення того, як формується статева ідентичність людини, що вона означає для людини та як це виражається. [13]

Сам гендерний підхід при наявності смислової варіативності поняття «гендер» може також включати в себе певні специфічні особливості теоретичного ракурсу, що говорить про дискусійності і багатоплановості гендерних досліджень, які обіцяють можливість неоднозначності рішень.

Так, гендерно-чутливий підхід (Гірдман, 1991р.) Концентрує увагу на індивідуальні відмінності і на відмінності поглядів чоловіків і жінок, при визнанні статусного рівності між ними.

Гендерно-нейтральний підхід наполягає на визнанні рівності статей при тому, що гендерні відмінності визнаються незначними і не допускають ціннісних визначень.

Має місце і гендерно-стереотипізований підхід, де визнаються відмінності, але заперечується рівність між статями. Жінки і чоловіки

повинні культивувати статові відмінності, причому, в цій системі відносин жінка завжди повинна потребувати захисту та підтримки з боку чоловіка.

Гендер дозволяє визначити не тільки соціальний статус особистості у відповідності з його статевою приналежністю, а й провести динамічна зміна культури, її соціальних параметрів, а саме: можливостей і обмежень, доступу до соціально значущих цінностей, ієрархічну залежність, тобто всіх тих інстанцій нормування і регулювання соціальної поведінки, які фіксують статову диференціацію особистості.

Дослідження гендерного виміру культури пов'язано перш за все, зі зростанням значення індивідуальності в реаліях суспільного життя — «персоналізацією».

Надзвичайно складним питанням для виявлення гендерного конструювання культури є питання про соціокультурну детермінацію статі контекстом не апробованих, нових нормативних вимог в період формування нетрадиційних, новаторських стереотипів сексуальної поведінки і відносин. Наявність фундаментальної, вихідної бази гендерного конструювання визнається як аксіома, її підставою визнається традиція і мова. Тоді виникає питання: з чого «виростають» нові традиції, наскільки можливо нове наповнення мови? Крім того, мова, яка є відображенням патріархальних норм і цінностей вимагає тільки деякого оновлення чи необхідний новий спосіб осмислення? [81, 82]

Отже, гендерні підходи в сучасних гендерних дослідженнях являються собою не лише напрямки вивчення та визначення ролей жінки та чоловіка в суспільстві, а охоплюють значно більший спектр розуміння та значно більший сенс. Тому що гендер — це не дорівнює біологічна стать, саме тому гендерні підходи в сучасних дослідженнях спираються не лише на фізіологічну частину, а й в більшій мірі оперують культурними, соціальними, персональними особливостями та якостями.

Гендер — це здебільшого про персоналізацію, саме тому сучасні гендерні дослідження мають брати до увагу особливості конкретної людини,

риси характеру, оточення, пристосування до навколишнього світу, захоплення, погляди на життя, а також знання та розуміння себе та свого внутрішнього світу.

Існує безліч різних трактувань з різними підходами до вивчення гендеру в сучасних дослідженнях, але найбільш цікавим і точним трактуванням я вважаю наступні підходи:

- гендерно-чутливий підхід;
- гендерно-нейтральний підхід;
- гендерно-стереотипізований підхід.

РОЗДІЛ 2. ГЕНДЕРНЕ ПИТАННЯ В ПОЛІТИЦІ ТА В СИСТЕМІ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБ

2.1. Особливості становлення участі жінок в політиці і дипломатії

З давнини були визначені певні соціальні ролі у суспільстві. Через всю багатовікову історію, чоловікам відводилася роль здобувачів, глав сімей, а потім і держав. У той час як, образ жінки складався навколо однієї фрази «берегиня домашнього вогнища». Але, в світі завжди бувають винятки, завжди знаходяться ті, хто не згоден бути як всі, жити життям, яке йому нав'язало суспільство.

Перша згадка, що дійшла до нас з історії, про жінку-політикиню, відноситься аж до XV століття до нашої ери. Єгипетська цариця Хатшепсут стала першою політикинею. Варто відзначити, що згідно з історією, в період правління цариці відзначався небувалий підйом країни в усіх сферах суспільного життя. Цікавий факт, що вона була змушена носити чоловічий одяг, в силу того, що єгиптяни вірили тільки в чоловіка-правителя. Час йшов і суспільство постійно розвивалося, внаслідок цього жінки в ролі глави держави, переставали бути дивиною — цариці, імператриці, королеви, княгині. У наш час все частіше можна зустріти жінок, які займаються великою політикою або жінок, які працюють на дипломатичній службі. Але все також, незважаючи на рівність статей, представниці прекрасної статі змушені вести постійну боротьбу, доводячи своє право бути рівною чоловікові. [77]

Знову звертаючись до історії, варто відзначити ще пару фактів. Так, першою прем'єр-міністеркою стала Сірімаво Бандаранайке. Вона отримала велику підтримку жіночої статі, перемігши на виборах в 1960 році на острові Шрі-Ланка. Сірімаво Бандаранайке приходила до влади неодноразово, а ґрунтовно у відставку пішла тільки у 2000 році у віці 84 років. Крім усього іншого, не можна не згадати про першу президентку Естелі Мартінес де

Перон, яка виграла вибори 1974 року в Аргентині. Цей випадок послужив своєрідним сигналом для багатьох жінок, які хотіли брати участь в управлінні своєю країною. З тих самих пір багато держав були змушені провести політичні реформи, в результаті яких, тепер жінки займають не менше 10% місць в державному апараті більшості сучасних країн. Слід зазначити, найвідоміших політикинь нашого часу можна виділити наступних прекрасних і сильних жінок сучасності: Маргарет Тетчер, Гіллари Клінтон, Індіра Ганді, Ангела Меркель, Кондоліза Райс. [30]

Так, абсолютно ясно, що політика ХХІ століття перестала бути виключно чоловічим заняттям. Жінки тепер є не тільки об'єктом політики, як найважливіша частина електорату, а й учасниками самого політичного процесу. Жінки можуть дозволити собі політичну кар'єру в силу того, що вони володіють всім необхідним для цього: відповідною освітою, знаннями, амбіціями, прагненням реалізувати свої можливості на складній політичній арені. З цієї причини актуальність питання іміджу політикинь зростає. Більшість сучасних політикинь намагаються дотримуватися іміджу «залізної леді». Їх метою є привернення уваги до своєї особистості власними досягненнями і аналітичними здібностями.

В цілому, створення ділового іміджу слід розглядати у вигляді єдиної системи, що складається з різних областей знань: психології, соціології, філософії, етикету і.т.д. У політикинь в цьому сенсі є безперечні плюси. Правильне поєднання жіночності і ділових лідерських якостей політика буде виділяти жінку та зможе закріпити потрібну позицію. Жінка-керівниця в даний час вже займає певну соціальну нішу, несучи в собі різні ролі: домашня, де в усі часи панує інститут шлюбу, сім'ї, роль матері, дружини і дочки. І також громадська ніша, найважливішим критерієм якої є не «жіноче начало», а роль, яку беруть на себе жінки для досягнення цілей. [2, 63]

На сьогоднішній день в Україні політикині ще не настільки широко відомі та ще не займають таку ж кількість місць та посад, як чоловіки. Даний факт пов'язаний, швидше за все, що все ще грають велику роль

анти-феміністські установки, внаслідок чого вимоги до жінок завжди набагато вище, ніж до чоловіків. Однак за останній час можна побачити тенденцію до зростання кількості жінок у виборчих кампаніях і це не може не тішити. [68]

Повертаючись до того, що вимоги до жінок в нашій країні набагато вище, ніж до чоловіків, слід зазначити стереотипи українського суспільства. Згідно з ними, політикині мають поєднувати в собі традиційну роль жінки в патріархальному суспільстві: бути хорошою матір'ю, жіночною, привабливою, і, в той же час, їй слід бути владною, жорсткою, незалежною, цілеспрямованою, відповідальною і рішучою. Прагнучи відповідати заданим якостям, більшість сучасних політикинь вважають для себе яскравим прикладом стиль Маргарет Тетчер, яка чудово поєднувала свою витончену жіночність з жорсткістю і рішучістю в роботі.

Таким чином, в сучасній Україні все більше число жінок займають керівні місця в різних сферах діяльності. Жінки стають діючою силою громадських кампаній, стають на чолі різних рухів і організацій із захисту своїх і чужих прав, тим самим постійно доводячи свій інтелектуальний і організаційний потенціал. [3]

Результати одного опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» у 20-х силах лютого 2020 року, і вони показали, що у відносій більшості українці вважають, що жінки достатньо представлені в різних суспільних сферах у наш час. Незважаючи на це майже 40% опитаних переконані, що жінки гостро мало представлені в політиці, 30-35% — вважають, що їх недостатньо в правоохоронних органах і науці, 26% — в армії, 19% — в бізнесі. Зате близько третини опитаних вважають, що жінок багато представлено в таких сферах, як медицина, і освіта. Цікаво, що саме жінки, а не чоловіки, частіше вказували на недостатню представленість жінок в силових органах, політиці, науці і бізнесі.

Абсолютна більшість опитаних погоджуються з твердженнями, що найважливіше завдання жінки — зберігати «сімейне вогнище» (83%) і те, що

найважливіше завдання для чоловіка — це заробляння грошей у сімейний бюджет (75%). 78% згодні з тим, що жінки частіше за чоловіків приймають рішення, керуючись своїми емоціями. 67% згодні з тим, що це цілком нормально, коли чоловіки плачуть (25% — не погоджуються), 68% опитаних згодні з тим, що жінки мають менше свободи та вільного часу через сімейні зобов'язань (27% — не згодні). З фразою, що жінки менше зацікавлені ніж чоловіки в занятті відповідальних політичних посад згодні 51% (не згодні 34%). Зате з твердженням, що жінки не мають відповідних знань і навичок для того, щоб займати відповідальні посади в політиці не згодні майже дві третини опитаних, згодні — чверть.

Причому, якщо об'єднати їх аргументи проти за змістом, то в цілому результат виходить наступний:

- Жінка повинна сидіти вдома і виховувати дітей.
- В силу своїх психологічних, інтелектуальних та інших особливостей жінка не може займатися політикою.
- Жінки повинні залишатися жінками, а політика перетворює їх в чоловіків.

Цікаво, що з тезами про те, що жінки частіше приймають свої рішення під впливом емоцій, допустимість плачу чоловіків, меншої кількості свободи жінок через сімейних обов'язків і меншу зацікавленість жінок в занятті відповідальних посад погоджувалися частіше саме жінки, а не чоловіки.

Були й ті, хто позитивно відгукнувся про роль жінки в політиці. Їх головними аргументами за присутність жінок в політиці було те, що:

- це конституційне право жінок;
- політика — спільна справа;
- необхідно рівне дотримання інтересів.

У загальному вигляді, дане опитування лише підтвердило той факт, що наше суспільство, включаючи самих жінок все ще не здатне повністю прийняти політикинь. Несправедливий той факт, що для ефективного суперництва з чоловіками, жінці необхідно бути набагато обдарованою за

чоловіка. Так, згідно з висновками соціологів, верхівку влади займають лише ті жінки, які зуміли пройти жорсткий відбір: освічені, але мають за собою підтримку якоїсь політичної партії; в основному забезпечені; володіють непересічними особистими якостями, до того ж найчастіше немолоді, коли стать вже нікого не хвилює, і, звичайно ж, маскулінні. [52]

Важко не погодитися з тим, що історично дипломатична служба вважалась свого роду громадянської армією, яка билася з противником на полі переговорів і дипломатичних комбінацій. Як і в армії, участь в цій діяльності жінок не було передбачено, але часи змінюються. У багатьох арміях світу жінки служать нарівні з чоловіками. Жінки стали головами країн і держав, міністерками закордонних справ, навіть міністерками оборони. У Швеції більше половини міністрів — жінки. Збільшується число керівниць і в інших країнах світу.

Неминучі гендерні зміни відбуваються й у кадровому складі дипломатичних служб. Основне завдання дипломатії заключається в мирному вирішенні існуючих між народами і державами проблем. Велика література, присвячена вивченню жіночої психології, свідчить про те, що саме жінка має ті якості, які сприяють запобіганню конфліктів, зняттю напруженості, врегулювання суперечок. Разом з тим, як не парадоксально, конкретні приклади жінок, які займали високі пости в дипломатії, свідчать про зворотне. Найчастіше вони проявляють жорсткість, непримиренність, безкомпромісність — якості, які притаманні, як правило, чоловікам. Будучи в гострій меншості, жінки змушені постійно доводити свою «мужність», право на перебування на дипломатичній посаді. [7, 20]

Елеонора Митрофанова зізналася: «Робота дипломата важка, а для жінки — особливо: доводиться в два, три рази більше і наполегливіше працювати, щоб довести, що ключовий пост ти займаєш по праву». [56] Мабуть, права була Маргарет Тетчер, зробивши, на перший погляд, парадоксальне твердження, що повну рівність буде досягнуто тільки тоді, коли високе положення будуть займати і жінки середніх здібностей. Експерти

стверджують: якщо при прийнятті важливих політичних рішень голоси жінок складають менше 30%, вони змушені підкоритися більшості.

На початку XXI століття гендерні квоти стали чинною нормою врегулювання політичного представництва жінок майже в половині країн, які входять в систему ООН. [84] Вони були закріплені або в партійних статутах, або в виборчому законодавстві і конституціях не тільки європейських, але і латиноамериканських, азійських, африканських країн. У ряді країн, наприклад в Аргентині, передбачені серйозні санкції за порушення закону про квоти.

У 2000 р Національними зборами Франції був прийнятий закон «Про паритет між жінками і чоловіками», направлений на забезпечення паритетного представництва жінок і чоловіків на всіх виборних посадах. У Норвегії закон 2008 передбачав розпуск адміністративних рад на підприємствах у разі, якщо число жінок, які входять до складу цього підприємства, нижче 40%. [66]

Отже, сучасна криза змушує серйозно задуматися над зміною існуючого порядку і пошуком нових шляхів розвитку. Треба визнати, що ця криза не тільки економічна та фінансова, вона зачіпає ціннісні установки. У переосмислення орієнтирів жінки повинні внести істотний внесок, у тому числі жінки-дипломатки.

Є всі підстави вважати, що при існуючому порядку речей криза лише заохотить чоловіків до витіснення конкуренток з ринку праці. У цих умовах для досягнення справжньої рівноправності необхідна цілеспрямована державна політика, яка законодавчо та детально забезпечить можливості для жінок, в тому числі і жінок, які мають сім'ю, плідно трудитися, зокрема на дипломатичній службі та великій політиці на державній та світовій арені.

Як бачимо, не дивлячись на велику кількість перешкоджаючих аспектів, імідж політикинь та дипломаток повільно, але вірно стає з кожним днем все більш стійким. Треба надіятись на те, що прагнення жінок, кандидаток в політику та на пости в дипломатичній службі, старанно працювати для

досягнення успіхів і поставлених цілей, є досить потужним мотиватором для самих жінок і для народу, який їх підтримує.

2.2. Роль гендерного фактора в суспільно-політичному житті

Гендер є невід'ємною частиною соціокультурних взаємодій людей і впливає на різні аспекти життя кожної людини. У даний час активного введення гендерних підходів у різні дослідження стало результатом взаємодії ряду чинників історичного, політичного, філологічного, культурного та соціологічного характерів. Взаємодія ця носить об'єктивний характер і відображає реальні соціальні відносини, так як гендерні відмінності пронизують усі сфери життя.

Особливий інтерес представляє прояв соціокультурних і мовних особливостей гендерних стереотипів в політичному дискурсі, так як гендерні уявлення про чоловічий і жіночий образи мають певний вплив як на поведінку людини, так і на його мову.[8] Розглянемо стереотипи, що відображають узагальнені судження про роль гендеру, певні якості та властивості, які притаманні чоловікам і жінкам, і відмінності, які існують між ними. Гендерні стереотипи формують у людини певне бачення навколишнього світу, закріплюють його розуміння і уявлення про те, якими мають бути жінки і чоловіки. Стереотипні уявлення, що стосуються гендерних відмінностей, вважаються універсальними для всіх культур. При цьому основними відмінними особливостями чоловіків вважаються їх агресивність і сила, а уявлення про слабкість, покірність і емоційність ставляться до жінок.[40]

Соціальні уявлення про чоловіків-політиків і жінок-політикинь стосуються їхньої поведінки в суспільстві. Вони відрізняються за своїми психологічним та соціальним якостям: чоловік зазвичай асоціюється з активним і соціально-творчим началом, в той час як жінка сприймається як носій пасивної сили. Дані стереотипи гендерного фактору в суспільстві і в

культури розглядаються як належне, незважаючи на те, що вищевказані якості не є ознаками статі, а скоріше, індивідуальними характеристиками кожної людини. До жінок-політикинь пред'являються певні поведінкові норми та очікування, які значно відрізняються від вимог до чоловіків-політиків. Існує помилкова думка, що жінкам немає місця в політиці, і політичною діяльністю можуть займатися тільки чоловіки. Однак сьогодні політикині домоглися очевидних та значущих успіхів у політичній діяльності. Можна з упевненістю стверджувати, що прояв гендерних особливостей в цілому зміцнюють позиції політиків і політикинь в суспільстві.

У політичних виступах гендерна приналежність грає важливу роль в конструюванні дискурсу та відбору лексичного матеріалу. Мова політикинь досить емоційно забарвлена. Прагнучи утвердитися в політичному світі і бажаючи бути сприйнятими всерйоз, політикині виставляють свої знання, намагаючись зрівняти свій статус у політичному житті з позиціями політиків. При цьому в їхній мові в цілому переважає книжкова лексика, різні форми вираження ввічливості і пом'якшення (як, наприклад, твердження в формі питання). У своїх виступах жінки часто використовують складні граматичні та лексичні конструкції, підсилювальні частки, запитання й знаки оклику, вступні слова, які виражають ступінь їх впевненості, прикметники для оцінки, і все це характеризує їх мову як чисто жіночу. [65, 25]

Що стосується чоловіків-політиків, то їх мовна поведінка характеризується одноманітністю прийомів при передачі свого емоційного стану або оцінки. Вони використовують у мові величезну кількість дієслів і безліч конструкцій для підкреслення влади та сили, що виражають тверду впевненість політика в спонуканні до різних дій. Їх мова відрізняється вживанням непоширених пропозицій, лексичних повторів, часом навіть грубої лексики. [54]

Актуальність гендерної специфіки конструювання образу політикинь обумовлена принаймні двома обставинами. По-перше, дослідження структурних компонентів образу жінки-політичної лідерки набуває

особливого значення в умовах соціально-політичних змін, коли трансформації в суспільному житті впливають не тільки на макросоціальні процеси, а й позначаються на індивідуальному житті людей, змінюють цінності, норми, зразки поведінки. По-друге, вивчення даної проблеми важливо в ситуації, коли в суспільстві декларативно визнається гендерна рівність, але на практиці існує гендерна асиметрія загально-соціальних ролей і формується суперечливий набір гендерних норм, стереотипів, правил поведінки в різних сферах, в тому числі і в політичній. [8, 13]

Образ жінки в політиці корелюється певними інституційними практиками. Типологічні, функціональні, рольові характеристики можна оцінювати в контексті соціальних змін, збільшуючи або зменшуючи об'єктивні можливості жінки в політичній сфері. У зв'язку з цим варто позначити більш чітку динаміку образу, який розглядається. Якщо в 60-80-х рр. роль політикині ототожнювалася в більшості випадків з роллю матері і кількість політикинь була мінімальна, а в радянський період акцент робився на успішній професійній діяльності героїні, то в останні два десятиліття увагу привертає цілісний портрет: і особисте життя, і зовнішній вигляд, і політична позиція жінок. Вони входять в політику як представниці конкретних політичних сил і структур, їм доводиться докладати чимало зусиль, щоб підтвердити свою партійну лояльність та відданість роботі. Отже, час символів жінок в політиці настає, коли суспільство відчуває необхідність в зміні статусу, інституційних змінах, при переході до нової матриці політичного устрою (наприклад, в пострадянський час).

Незважаючи на те, що образ політика формується в контексті розвитку суспільства і тих соціально-історичних умов, в яких здійснюється політична діяльність, слід все ж враховувати існування безлічі міфів щодо спроможності жінок займати високі посади в вищих ешелонах влади, серед яких найпоширенішими, на думку Валері Брайсон, є наступні:

- немає значення, що говорить жінка, головне — як вона виглядає;
- жінка повинна залишатися тільки дружиною і матір'ю, вона не

здатна поєднувати політичну кар'єру та сімейне життя;

- якщо жінка при владі, значить, вона не має права на помилку, тобто якщо вона погана політикиня, то це тільки тому, що вона жінка;
- жінка не може прийти в політику самотійно і т. д. [64]

Характер політичного лідерства взагалі, і жіночого зокрема, формується під впливом багатьох факторів (наприклад, громадська думка, гендерні стереотипи, упереджене ставлення тощо), поєднання яких дає нам конкретні образи політика. Разом з тим, як вказує Г. Почепцов, існує стандартний набір якостей, на який, як правило, орієнтуються при побудові образу політика.

По-перше, це персональні характеристики політика. До них відносяться його фізичні, психофізіологічні особливості, його характер, тип особистості, індивідуальний стиль прийняття рішень і т. д. По-друге, це соціальні характеристики, під якими ми найчастіше розуміємо статус політика. І, нарешті, образ лідера несе велике символічне навантаження. Відносно жінок слід позначити четверту складову — гендерну. У своїй зовнішності вони повинні мати і чоловічі риси, і чисто жіночі.

Однією з необхідних умов формування образу є його органічне входження в рамки існуючих в масовій свідомості стереотипів. Гендерні стереотипи можна розділити на три групи. Перша група пов'язана з нормативними уявленнями про психічні, поведінкових властивості, які є характерними для чоловіків і жінок. Це стереотипні уявлення про те, що чоловіки компетентні, незалежні, агресивні, схильні мислити логічно, а жінки — пасивні, залежні, невпевнені в собі, дбайливі й ніжні. Такий стереотип являє собою специфічну конструкцію рис, поведінкових моделей, видів діяльності, яка має на увазі сепарування чоловіків і жінок, сегрегацію чоловічої та жіночої сфер діяльності. Дослідники Н. Ходорів, Дж. Бейкер Міллер і К. Гілліган стверджують, що жінки на перше місце ставлять відносини між людьми, а чоловіки — результат роботи.

Зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, частково ламають гендерні стереотипи: жінки всіх вікових груп, різного рівня життя,

політичних поглядів і професій почали усвідомлювати себе психологічно і соціально незалежними, тобто все більше і більше проявляється асертивність жінки. [40]

Дослідник Ц. Короленко пов'язує це поняття з різними проявами в повсякденному житті, в особливостях взаємодії між індивідами (здатність вільно висловлювати свою точку зору, керуватися в ухваленні рішень власною думкою). Асертивність жінки в полі політики і громадської діяльності має ряд характеристик, які могли б стати складовими образу політикині: відсутність комплексів, вміння настояти на своєму, захистити свої права, повагу своїх інтересів і потреб в такій же мірі, як інтересів і потреб інших людей. В процесі комунікації, що є важливим показником в діяльності політика, асертивність означає довіру до власного стилю поведінки, вільну манеру говорити і триматися як на публіці, так і за межами очей суспільства.

Таким чином, асертивна поведінка передбачає рівність в міжособистісних відносинах, в тому числі між чоловіком і жінкою. Воно безпосередньо пов'язане з відсутністю упереджень і виражається в здатності захищати свої інтереси і права, поважаючи при цьому інтереси і права інших людей. [65]

Незважаючи на те, що в сучасному суспільстві гендерні відносини зазнають змін, все ж, як показують результати досліджень, деякі старі правила, міфи і стереотипи поведінки продовжують впливати на характер, зміст, результати та оцінку діяльності жінок. Це підтверджують результати опитування студентів вищих навчальних закладів Харківського регіону, проведеного Асоціацією молодих професіоналів «Клас» і соціологічною лабораторією «Академічні ініціативи» в 2009 році (опитано 968 студентів).

Основною сферою дискримінації жінки, згідно з відповідями дівчат, є політична кар'єра, потім слідом працевлаштування, третє місце поділяють ведення домашнього господарства і виховання дітей, матеріальні труднощі в зв'язку з необхідністю ростити дітей, на четвертому місці — дискримінаційні етичні традиції. Згідно з уявленнями студентів-юнаків, дискримінація жінки

перш за все проявляється в можливості працевлаштування, на другому місці — політична кар'єра, третє місце - ведення домашнього господарства і виховання дітей. Четверте місце у юнаків зайняли ті відповіді, які практично не зустрічалися у відповідях дівчат, зокрема зауваження про фізичну та фізіологічну нерівності («особливості жіночої логіки», «фізично слабші істоти»).

Виходячи з даного опитування, для дівчат характерно те, що середньостатистичний ідеал чоловіка такий: захисник, здобувач, який приймає розумні, відповідальні та благородні по відношенню до жінки рішення; середньостатистичний ідеал жінки — дорівнює успішна у всіх сферах, доглянута, незалежна, розумна жінка. Більшість дівчат вважають жінку обмеженою, перш за все, в політичній кар'єрі, працевлаштуванні, і в той же час близько 20% респонденток не можуть оцінити, в якій сфері життя соціуму може бути застосована громадська активність жінок і чи потрібна вона взагалі суспільству. Близько 80% юнаків відмовляють жінці в можливій суспільній корисності. На жаль, можна констатувати факт існування негативного стереотипу жінки-політичної діячки, визначення політики як «не жіночої сфери», а в кращому випадку — закріплення за політикинями окремих галузей: соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, проблем екології. [13]

Отже, на підставі спостережень і аналізу соціологічних досліджень я прийшла до висновку, що український варіант гендерного стереотипу про реалізацію жінок в політиці, незважаючи на історичні передумови матріархального характеру українського суспільства, традицію шанобливого ставлення до жінки в нашій культурі, дещо зміщено в бік переважання та домінації чоловіків у сфері прийняття політичних рішень. Тому в процесі конструювання образу політикині необхідно враховувати вплив гендерних стереотипів, уявлень, громадських думок, соціокультурних характеристик тощо.

Дослідження в цій галузі стають ще більш актуальними, оскільки гендерна рівність є неодмінною умовою для розвитку всіх сторін суспільного життя. Гендерна роль вносить ясність в розуміння того, як функціонують в політичному дискурсі різні вербальні, невербальні та паравербальні фактори в залежності від соціокультурних стереотипів.

2.3. Гендерна асиметрія у сферах політики

Одна з ключових характеристик демократичного розвитку XX ст. — набуття жінками в більшості країн світу права на участь у політичному житті. Отримання жінками цивільних прав мається на увазі гендерні відмінності політичної діяльності і вплив цих відмінностей на результат взаємодії суб'єктів політики. Очевидно, що при цьому виникає потреба пристосування політичних практик до нових стандартів політичної участі, значення яких зобов'язана інтерпретувати сфера інтелектуального осмислення політики. [24] Проте будь-яка спроба оцінити ступінь впливу жіночої участі на динаміку сучасних політичних процесів змушує звертати увагу на специфіку предмета вивчення — гендерну асиметрію, яка свідчить про те, що основний критерій гендерного вимірювання і вивчення політики в XXI ст. — протиріччя між декларативною і фактичною рівноправністю. [37]

Зазначена ситуація і в західній, і у вітчизняній політології визначається термінами нерівності. А. Лейпхарт дає жінкам характеристику «меншини в політичному, а не в кількісному сенсі» (Лейпхарт, 1995), а Р. Чилкот — «дискримінованих меншин» (Чилкот, 2001). Фактором «виключення жінок з політичного життя», на думку Р. Даля, стає «лише те, що — це жінки» (Даль, 2000). Е. Б. Шестопал називає жінку в політиці «неординарним випадком» (Шестопал, 2000). Про гендерної асиметрії світової політики говорить Дж. Енн Тікнер: «...непропорційно мале число жінок на елітних постах формування політики в більшості суспільств. Міжнародні відносини та політика — арили, де панують чоловіки...» (Тікнер, 2006). Таким чином,

політика як у вимірі окремої держави, так і в світі залишається традиційною сферою чоловічого панування, в якій сформована думка про те, що жінки можуть розраховувати на реалізацію своїх амбіцій в цій області лише в останню чергу після чоловіків. [62]

Проте в останнє десятиліття можна спостерігати певні зміни в світовій конфігурації представленості жінок в політиці. А саме, деякі світові регіони демонструють збільшення кількості жінок в органах влади. При цьому характерно, що культура цих регіонів і держав, їх складових, традиційно не видавалася як гендерно орієнтована, рух за права жінок практично був відсутній, а самі жінки не вважають своє політичне просування довгоочікуваним «проривом».

І, навпаки, в регіонах, де тривалий період часу питання гендерної рівності піднімалися на найвищих рівнях, значного вирівнювання гендерної асиметрії не спостерігається. Іншими словами, в даний час можна відзначити світові тенденції зсуву першості в політичній представленості жінок від європейських країн до таких регіонів, як: Африка на південь від Сахари, Латинська Америка. [1, 41]

Гендерна асиметрія — характеристика нерівності соціально-політичних позицій і статусів чоловіків і жінок в політичній сфері. Дефініція представляє комплекс сенсових значень: асиметрія як нерівномірна кількість чоловіків і жінок у сфері прийняття політичних рішень; асиметрія як різниця інституційної спроможності, які сприяють просуванню чоловіків і жінок в політику; асиметрія як нерівна оцінка значення підсумків політичної діяльності чоловіків і жінок, заснована на традиціях.

При цьому сенс першої інтерпретації поняття «гендерна асиметрія» має виключно констатуючий характер. Причини ж виникнення самої соціально-політичної ситуації нерівності розкриваються через два наступних визначення, закономірно пов'язаних один з одним. Очевидно, що стан гендерного диспаритету ілюструє слабкість впливу формальних інститутів (перш за все, правових норм забезпечення гендерної рівності) на

структурування гендерного балансу в політиці і дозволяє визначати як витоки несприятливих умов для реалізації політичного потенціалу жінок неформальні інституційні правила традиційної гендерної системи, які заміщають в практичному виконанні значення формальних норм рівноправності. Іншими словами, законам, які офіційно декларують максимуми гендерної рівності, держава і громадяни вважають за краще «закони неписані», що базуються на традиційному способі життя — ефективному способу передачі з покоління в покоління правил звичаєвого права, де панує чоловік. [62]

У такому контексті причини стабільності соціальної підтримки неформальних інституційних обмежень гендерної рівності можуть пояснюватися, насамперед, двома факторами. По-перше, історичним розвитком суспільства, в ході якого повсюдно формувалася система гендерних відносин. Згідно з її формату — «чоловіче-жіноче / суспільне-приватне / домінування-підпорядкування», політика є суто чоловічий діяльністю. Гендерні норми легітимності такої дихотомії, що входять в гендерну систему як один з її елементів, виступали і виступають і зараз механізмом, перманентно відновлюючою дією системи. По-друге, гендерна асиметрія обумовлюється історичною пам'яттю суспільства, що відтворює постулати гендерних норм минулого в сьогоденні. Оскільки історична пам'ять достатня стійка, її можна розглядати як соціальну детермінанту відтворення гендерної асиметрії, на основі якої діє звичайне право, блокуючи дію офіційного. Тобто в результаті культурного блокування занижена орієнтація жінок на активну політичну участь, а ті, хто намагається реалізувати свій соціальний, інтелектуальний і трудовий потенціал у владі, часто програють в силу присутності там «символічного насильства». [49, 56]

Таким чином, незважаючи на те, що скоро багато країн відзначатимуть столітній ювілей набуття жінками цивільних прав і свобод, гендерна асиметрія політики зберігається. За словами Е. Гідденс: «Хоча ролі, які грають в різних культурах жінки і чоловіки, можуть істотно різнитися, до сих

пір не виявлено таке суспільство, в якому жінки мали б більшу владу, ніж чоловіки. Повсюдно першочерговим завданням, що стоїть перед жінкою, є виховання дітей і ведення домашнього господарства, тоді як політична і військова діяльність залишається, як правило, прерогативою чоловіка». Та ж логіка присутня і в оцінках політичних діячів. Перед відкриттям 60-ї сесії Комісії ООН зі становища жінок, що відбулася в березні 2016 року в Нью-Йорку, помічниця Генерального секретаря з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок Пумзіле Мламбо-Нгкука, заявила: «Жодна країна в світі, навіть з числа розвинених, ще не досягла повної гендерної рівності. Це свідчить про універсальність проблем, з якими ми стикаємося, просуваючи рівність статей».

Таким чином, цифри різних соціальних опитувань та офіційних досліджень свідчать про позитивну динаміку щодо подолання гендерної асиметрії в регіонах, що ніколи не були аутсайдерами з різних соціально-політичних показниками, в тому числі і за рівнем рівноправності статей. І ця ж динаміка показує, як стрімко витісняються з перших місць політичної представленості жінки країн Північної Європи, і перш за все Скандинавських країн — зразків послідовної і впевненою реалізації політики гендерної рівності, що проводилася на ґрунті культурно-історичних традицій прихильності громадян цінностям соціального рівноправності, які досягли в результаті цього високого соціального становища жінок і найвищого рівня в показниках сімейної політики. [62]

Також слід звернути увагу на той факт, що, незважаючи на процес фемінізації політики, в країнах-лідерах кількісних показників гендерної рівності у владі продовжує розвиток процес фемінізації бідності. Так, навіть у володіє економічним потенціалом ПАР — країни-члена БРІКС, жінки складають переважну більшість серед безробітних і бідних груп населення. Дослідники припускають, що соціально орієнтовані рішення політикинів в стані блокуватися в силу неможливості їх економічної підтримки і нерентабельності. [45]

Розглянемо, як впливають показники не тільки політики, а й економіки, а також інші чинники на оцінку тієї чи іншої країни в міжнародному масштабі. Звернуся до цифр індексу глобального гендерного розриву (GGG) за версією Всесвітнього економічного форуму. ВЕФ формує позначені показники з 2006 р, щорічно збільшуючи кількість країн, що беруть участь в рейтингу. Розрив між показниками чоловіків і жінок розглядається в чотирьох категоріях, або субіндексів:

- економічне участь і можливості;
- отримана освіта;
- здоров'я і виживання;
- політичні права і можливості (The Global Gender Gap Index).

Індекс коливається від нуля (що означає повну гендерна нерівність) до ста відсотків (що означає повну гендерна рівність). [62]

Згідно з індексом, лідером в 2021 р стала Ісландія із загальним показником по всім субіндексами 89,2%. Потім розташувалися Фінляндія (86,1%), Норвегія (84,9%), Нова Зеландія (84,0%), Швеція (82,3%), Намібія (80,9%), Руанда (80,5%), Литва (80,4%), Ірландія (80,0%) і на останньому місці посіла Швейцарія із показником 79,8%. Зауважу, що Ісландія обіймає перше місце за цим показником вже 12 рік поспіль. Україна розташувалася аж на 74 місці із показником в 71,4%, поруч із такими країнами: Об'єднані Арабські Емірати (72 місце, показник 71,6%), Північна Македонія (73 місце, 71,5%), також Польща (75 місце, 71,3%), Боснія та Герцеговина (76 місце, показник 71,3%). [86] Слід зазначити також, що Україна із статистики в 2020 році опустилася у статистиці станом на 2021 рік на цілих 15 позицій. [85]

Таким чином, на прикладі глобального гендерного розриву очевидний вплив кількісних показників гендерної асиметрії / гендерної рівності в політиці. Формальні цифри можуть виступити критерієм соціально-політичної стабільності держави, якщо не враховуються причини і фактори, що ці цифри зумовлюють.

Конфігурація країн світу поза визначального значення показників політичної представленості жінок, цілком ймовірно, буде виглядати іншим чином. А яким, дозволять побачити цифри індексу гендерної нерівності (Gender Inequality Index — GII), що публікуються Програмою розвитку ООН. Цей рейтинг розглядає гендерну нерівність в трьох основних сферах:

- репродуктивне здоров'я;
- розширення прав і можливостей;
- економічна активність.

Також виділяються спеціальні категорії:

- коефіцієнт материнської смертності;
- коефіцієнт підліткової народжуваності;
- місця в національному парламенті;
- відсоток населення, що має як мінімум середню освіту (частка жінок і чоловіків);
- відсоток робочої сили (частка жінок і чоловіків) (Gender Inequality Index).

Також потрібно звернути увагу ще на один аспект, що забезпечує вирівнювання гендерної асиметрії політики, а саме, на наявності жінок, голів держав і урядів. Станом на 2021 рік у світі все ще більшість голів держав і урядів займають чоловіки, але тенденція до збільшення жінок на цих посадах невинно зростає. [37, 62]

Візьмемо до уваги Європу, Єлизавета II є Королевою Великої Британії з 1952 року; Катерина Сакелларопулу президентка Греції з 2020 року; Маргрете II Королева Данії з 1972 року, при цьому пост прем'єр-міністра обіймаю також жінка, Метте Фредріксен з 2019 року; Керсті Кальюлайд президентка Естонії з 2016 року; прем'єр-міністра Ісландії Катрін Якобсдоттір з 2017 року; прем'єр-міністра Литви Інґріда Шимоніте з 2020 року; президентка Молдови Мая Санду з 2020 року; федеральний канцлер Німеччини Ангела Меркель з 2005 року; прем'єр-міністра Норвегії Ерна Солберг з 2013 року; прем'єр-міністра Сербії Ана Брнабич з 2017 року; президентка Словаччини

Зузана Чапутова з 2019 року; прем'єр-міністерка Фінляндії Сання Марін з 2019 року; членкині Федеральної Ради Швейцарії Симонетта Соммаруга з 2010 року, Віола Амхерд з 2019 року та Карін Келлер-Зуттер з 2019 року. Тобто з 98 посад голів держав і урядів, 16 постів з них займають жінки, це шоста частина усіх посад. [53]

Отже, у наш час лідерами в області гендерної рівності в політиці виступають держави, які раніше не були гендерно орієнтованими. Однак однозначно корелювати кількісні показники зміни світової конфігурації гендерної асиметрії політики зі збільшенням ступеня впливу жінок на політичний процес в своїх регіонах і зростанням в них же демократизації не можна. Якщо тільки ці кореляції ангажовані або не відрефлексовані. Політичні інститути, в яких за допомогою формальних норм вбудовуються жінки, в даних країнах поки тільки накопичують досвід своєї роботи, і нова політична творчість буде визначатися не тільки і не стільки гендерною складовою, скільки необхідною державі стратегією розвитку (розробляється, проте, політичними лідерами — в більшості своїй чоловіками). А відволікання від «гендерного погляду» на політику дозволяє стверджувати, слідом за Р. Саква, що демократичні переваги отримують все ж країни з багатющим політичним досвідом, «політичні лабораторії», де «народжувалися основні політичні ідеї, проводилися найбільш значущі експерименти». У тому числі і осмислені і апробовані ідеї фемінізму і гендерна рівність.

З одного боку, збільшення кількості жінок у політиці яким би то не було будь-яким способом, змушує жінок шукати свої стратегії діяльності в цій сфері, а з іншого — трансформувати історичну пам'ять про гендерні норми та стереотипи. Однак сьогодні проблема усунення гендерної асиметрії в світовій політиці далека від свого вирішення і залишається справою наступних десятиліть.

РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

3.1. Основні напрямки гендерної політики у сфері державної служби

Відповідно до Пекінської платформи дій, основними цілями функціонування національних механізмів формування гендерної рівності є розробка, заохочення, реалізація, виконання, контроль, оцінка, пропаганда і мобілізація підтримки політики. Основним призначенням національного механізму є формування законодавства щодо гендерної рівності та контроль його виконання, а також забезпечення ефективного функціонування інституцій, відповідальних за реалізацію гендерної політики в державі. Також він повинен забезпечувати розробку спеціальних програм, проектів і планів дій, проведення досліджень, навчання щодо гендерної рівності. [74]

У загальному вигляді національний механізм впровадження гендерної рівності в Україні визначено Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який був прийнятий Верховною Радою України у вересні 2005 р і вступив в силу з січня 2006 р. [38]

З проголошенням незалежності України на найвищому законодавчому та виконавчому рівнях було прийнято низку концептуальних документів і цільових програм, спрямованих на забезпечення гендерної рівності в суспільстві, що послужило основою формування національного механізму гендерної політики в країні. В основі такої політики лежить ряд міжнародних документів і угод, а також прийнятих Законів та Указів Президента України та Указів і Розпоряджень Кабінету Міністрів України.

Створення ефективного механізму досягнення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, як сукупності засобів реалізації ними своїх прав і можливостей, починається, перш за все, з формування відповідного гендерного законодавства. Україна є однією з перших країн світу, що має в

своєму Основному Законі — Конституції статтю (ст. 24), яка декларує рівні права і можливості жінок і чоловіків у всіх сферах життя. Рівність статей стосується також у статтях 3, 21, 51 Конституції України.

Крім Конституції України, принцип рівних прав чоловіків і жінок закріплений в інших законодавчих актах: Кодексі України про шлюб та сім'ю, Кодексі України про працю, Кримінально-процесуальному Кодексі України, Цивільному процесуальному Кодексі України, Кодексі України про адміністративні правопорушення, а також в Законах України: «Про зайнятість населення», «Про пенсійне забезпечення», «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ», «Про охорону праці».

Відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» основними суб'єктами у сфері державного управління процесами формування і забезпечення гендерної політики в Україні є: Верховна Рада України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Кабінет Міністрів України; спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, визначені в їх складі уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; об'єднання громадян. Кожен з них впливає на процеси управління в сфері гендерної політики в межах своєї компетенції, яка регламентується Конституцією України, законами та підзаконними актами. [38]

Україна ратифікувала основні міжнародні документи щодо забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків, визначивши для себе забезпечення гендерної рівності як один із пріоритетів державної політики. Ратифікувавши Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) ще в 1980р., Україна взяла на себе зобов'язання періодично звітувати про те, що було зроблено в області ліквідації

дискримінації щодо жінок за поточний період. Останні Державний і Альтернативні звіти про виконання в Україні Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації по відношенню до жінок свідчать про те, що, хоча зроблені реальні кроки для створення механізму забезпечення прав і свобод жінок по загальним міжнародним нормам, але до сих пір не відбулася зміна ідеології щодо проблеми положення статей у суспільстві.

На Саміті Тисячоліття ООН в 2000 р Україна приєдналася до Цілей Розвитку Тисячоліття, одна з яких — «забезпечення гендерної рівності» (зокрема, в політичній сфері і на ринку праці). [24]

Відповідно до Звіту по глобальному гендерному розриву 2021 г. (Global Gender Gap Report 2021), Україна посідає 74 місце за величиною гендерного розриву (gender gap) в чотирьох важливих сферах нерівності між чоловіками і жінками: економічна участь, рівень освіти, політичне представництво, сфера здоров'я. [86]

Таким чином, в результаті аналізу макро-картини (в міжнародній порівняльній перспективі) стану гендерних відносин в українському суспільстві на рівні топ-політики очевидно є незадовільним, не відповідає міжнародним стандартам і міжнародних зобов'язанням, взятим Україною. Щоб пояснити, чому так відбувається, доцільно спуститися на більш низький рівень — подивитися на державну політику України в сфері забезпечення гендерної рівності, політику партій, діяльність жіночих організацій.

Формально за роки незалежності України відбулося досить багато реформ у сфері забезпечення гендерної рівності, тобто, в напрямку формування так званого національного механізму. Україна пройшла еволюційний шлях від постановки і розгляду в 90-х роках спочатку так званого «жіночого» питання (перш за все, материнства і дитинства), для подальшого розширення його до тематики «рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя». [5]

Хоча Україна є лідеркою серед пострадянських країн в певних аспектах інституціоналізації гендерної рівності, багато положень цієї рівності

залишаються переважно «на папері». При чому часто ці пункти де-факто сприймаються як суто пов'язані з проблемами жінок. І це, перш за все, стосується нової влади, яка, згідно з уявленнями ряду експерток і експертів, відрізняється відвертою патріархальними поглядами і сексизмом з боку політиків, які представляють цю владу.

Коли в публічному дискурсі в устах високопоставлених осіб основна функція жінок зводиться до краси та об'єкту для споглядання (звичайно ж, поряд з іншою роллю — матері, продовжувачки роду та української нації), то українському суспільству складно уявити інші ролі для жінок, наприклад, такі як суб'єкта держави, активної учасниці суспільного життя країни.

Хоча в Україні є сотні жіночих організацій, масовими (з точки зору членства та участі в їх діяльності жінок) ці організації не стали, а також не консолідувалися в організований і впливовий жіночий рух. В Україні жіночі організації вкрай рідко займаються питаннями участі жінок в політичному житті країни. Вплив жіночого руху на прийняття політичних рішень є досить незначним. Перш за все тому, що в нашій країні немає жіночих фракцій при політичних партіях як активних і впливових акторів.

Важливо відзначити, що більше третини протестів на жіночу тематику становили консервативні виступи (перш за все, релігійних і правих організацій) на підтримку «сімейних цінностей». За останні кілька років в Україні відбувається активний процес інституціоналізації так званого «анти-гендерного руху», яке має не тільки форму протестів, але й освітніх ініціатив, вироблення медійної продукції, відвідування заходів на тему прав жінок і дітей і т.д. [26]

Юлія Тимошенко є найвідомішою жінкою в топ-політиці в Україні, лідеркою партії «Батьківщина». Звичайно, вона — непоганий зразок для наслідування для жінок в українській політиці. Була прем'єр-міністеркою в 2005 і 2007-2010 роках, Forbes назвав її 3-й з 100 найвпливовіших жінок в 2005 році. Під час Помаранчевої революції вона надихнула народ і була проголошена «помаранчевою принцесою». За даними українського журналу

«Фокус» «Леді Ю» посіла перше місце в щорічному рейтингу найвпливовіших жінок в Україні в 2006-2010 роках.

У той же час, Юлія Тимошенко ніколи не була гендерно чутливою політикинею, схильною до підтримки жінок в політиці. Крім того, доцільно стверджувати, що, будучи відомою політикинею, Юлії Тимошенко вдалося слідувати гендерним стереотипам громадської думки про роль жінки в українському суспільстві: бути «красивим жіночим об'єктом» і «матір'ю нації» (особливо під час Помаранчевої революції). У той же час, як зазначає Мар'ян Рубчак: "В Україні, де термін гендер тільки починає отримувати визнання, де фемінізм — анафема, Тимошенко розуміє, що публічна заява на підтримку феміністської точки зору виявилось б політичним самогубством».

Отже, беручи до уваги всі зазначені аспекти і складності із залученням жінок в топ-політику, доцільно ставити на політичний порядок денний питання про прийняття дій, які підтримуватимуть зазначений курс по залученню жінок у політику та на державну службу України. Один із таких серйозних і показових кроків було нещодавне прийняття квот у Виборчому кодексі України по залученню жінок у політику, і ця квота становить 40%.

Можна, звичайно, дискутувати, чи існує достатня кількість кваліфікованих кандидаток, щоб заповнити квоти. Однак, важко повірити, що в країні, де рівень фахової освіти і зайнятості жінок не поступається чоловікам, політичним партіям буде важко знайти і підготувати необхідну кількість кандидаток. Українські партії, перетворившись переважно в «закриті чоловічі клуби», не зацікавлені в широкому залученні жінок до політичної діяльності. До того ж кваліфікація значної кількості чоловіків-політиків також викликає сумніви, хоча вони і підтримуються політичними партіями.

Крім того, одним з основних стримуючих чинників професійної активності жінок залишається відсутність якісної допомоги у вихованні дітей і виконанні домашньої роботи. Відсутність доступної інфраструктури з надання побутових послуг, скорочення мережі дитячих дошкільних установ і

низька якість освітньо-виховних послуг, недостатнє врахування роботодавцями інтересів робітниць і працівників із сімейними обов'язками зумовлюють «подвійне» трудове навантаження жінок на ринку праці та в домашньому господарстві. Феміністські дослідниці час вважають важливим ресурсом, відсутність якого не може бути компенсовано.

Наостанок слід зазначити, що основні актори, які впливають на процеси впровадження політики гендерної рівності, діють, по-перше, на рівні інститутів політики і держави, оскільки приймають політичні рішення (так звана дію «зверху»), по-друге, на рівні громадських ініціатив (представлених, насамперед, жіночим рухом, так звані дії «знизу»), по-третє, на рівні інститутів освіти і науки; по-четверте, на рівні міжнародного впливу — міжнародні організації, програми, проекти і т.д; по-п'яте (який швидше грає роль посередника між зазначеними інститутами), на рівні інформування громадськості — медіа.

Причому важлива не тільки робота кожного актора або групи акторів, а налагоджені зв'язки (співробітництво) між ними. Успішне впровадження і регулювання гендерних відносин передбачає утвердження цінності гендерної рівності в суспільстві як в цілому, так і різних його інститутах, недопущення дискримінації за ознакою статі, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень (в першу чергу, на ринку праці та в сфері політики), забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків щодо об'єднання професійних і сімейних обов'язків та ін.

3.2. Кадрове гендерне забезпечення державної служби в Україні

11 липня 2019 року Верховна Рада прийняла новий Виборчий кодекс, який діятиме та регулюватиме виборчі питання з 1 грудня 2023 року. Одне з його нововведень стосується «жіночої квоти» — тепер в кожній п'ятірці партійного списку на виборах має бути не менше двох жінок. Такі квоти партії повинні дотримуватися при формуванні загальнодержавного і

регіональних виборчих списків кандидатів у депутати. Уперше гендерні квоти було прийнято у Законі України «Про місцеві вибори» у 2015 році і тоді квота для представництва жінок у виборчих списках становила 30%. Але на той час не було ухвалено ніяких покарань щодо порушення цього рішення і тому більшість виборчих списків не дотрималися цієї постанови. [18, 19]

Рівність — це одна з основних рис демократії. В рамках цієї парадигми однакову можливість брати участь у всіх сферах суспільного життя мають право, як жінки, так і чоловіки, в тому числі, в управлінні державою.

Зараз в Україні серед виборців жінки складають близько 56%. Однак вони досі не мають відповідного представництва у великій політиці. Жінки добровільно йдуть в армію, щоб захищати країну, але політика досі для них залишається закритим «чоловічим клубом».

Хоча українським законодавством гарантується гендерна рівність, проте в Україні спостерігається багаторічна державна стратегія ігнорування інтересів жінок. Ситуація з представництвом жінок у владі досі залишає бажати кращого. Наприклад, у Верховній Раді зараз близько 21% жінок, а в українському уряді три Міністерки.

Ряд міжнародних документів, які також підписала і Україна, зобов'язують країни забезпечити рівне представництво чоловіків і жінок в політиці. Це, зокрема, Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Цілі розвитку тисячоліття ООН. [24]

Незважаючи на те, що за даними Світового економічного форуму, Україна посідає 75 місце в світовому рейтингу дотримання гендерної рівності, ситуація в області політики залишається не дуже позитивною — тут вона займає 105 місце.

Гендерні квоти — це цивілізований і швидкий спосіб досягнення гендерної рівності в політиці. Завдяки квотами буде формуватися попит на жіноче політичне лідерство. [84]

Зараз в українському парламенті жінки становлять більше 20%, приблизно 1/5 від загальної кількості депутатів, при тому що в минулому

скликанні жінки становили від загальної кількості депутатів всього 12,6%. Новий Виборчий кодекс дасть можливість збільшити цей показник.

З ініціативи заступниці Голови Верховної Ради України Олени Кондратюк та за підтримки Міністерства закордонних справ України розпочато новий формат діалогу про розвиток і просування культури цінностей і рівності в Україні і за кордоном. В рамках ініціативи відбулася перша установча онлайн-зустріч дискусійного майданчика за участю віце-спікерки Олени Кондратюк, першої заступниці Міністра закордонних справ Еміне Джапарову, посолок України в США, Португалії, Північної Македонії, Сінгапурі, Марокко, Йорданії, Фінляндії, Мексики, Чорногорії, Естонії, Південно-Африканській Республіці, Ірландії, а також генеральних консулок і консулів України за кордоном.

12 послів України за кордоном є жінками і вперше на посаду глави Місії України в НАТО буде також призначена жінка. Враховуючи усі зазначені вище позитивні тенденції можна із впевненістю завірити, що Україна впевнено рухається у напрямку до побудування рівних прав і можливостей для кожної людини, незалежно від гендеру, кольору шкіри, релігії та інших груп суспільства. Так само зростає позитивне уявлення про Україну серед широкого кола партнерів і союзників на міжнародній арені, а це дуже гарна та показова тенденція, тому що Україна впевнено рухається по шляху в рамках європейської та євроатлантичної інтеграції, тому такий показник має свій позитивний вплив на сприйняття України як незалежної демократичної країни на міжнародній арені. [70]

У недавній резолюції Європарламенту про стан виконання Україною Угоди про асоціацію окремо зазначалася наявність істотного розриву в оплаті праці жінок і чоловіків в Україні та вказувалося на невтішні позиції України в індексі гендерних розривів Всесвітнього економічного форуму. «За оцінками ООН, жінки в Україні отримують на 22% менше, ніж чоловіки, а гендерний розрив у пенсійному забезпеченні становить 31%.» Нещодавно вийшла нова доповідь про Глобальний індекс гендерних розривів. Як вже зазначалося,

станом на 2021 рік, Україна втратила 15 позицій у цьому індексі та опинилася на 74 місці в світі. Ці тенденції є тривожними, парламент і уряд України повинні усвідомити свою відповідальність за цю ситуацію. [27]

Отже, підсумовуючи увесь вище викладений матеріал, можна з упевненістю виділити головні моменти кадрового гендерного забезпечення на посадах в державній службі України:

- Україна у 2013 році ухвалила рішення про гендерні квоти за бажанням. У 2015 році закріпила гендерні квоти законом у розмірі 30%, але через брак зазначеного покарання при недотриманні цих квот, вони не були застосовані на виборах. У 2019 році був прийнятий Виборчий Закон, у якому закріплені обов'язкові гендерні квоти у розмірі 40%, які набудуть чинності починаючи з 1 грудня 2023 року у врегулюванні виборчих питань;

- В країні спостерігається позитивна тенденція до збільшення кадрового забезпечення жінок у політиці та на дипломатичній службі України. Жінки беруть активну участь у виборчих процесах, засіданнях Верховної Ради України, Міністерстві Закордонних Справ України та інших важливих напрямках внутрішньої та зовнішньої політики України. Варто також наголосити на тому, що вперше на посаду глави Місії України в НАТО буде також призначена жінка;

- Незважаючи на таку кількість позитивних моментів у забезпеченні гендерної політики в різних сферах діяльності, у нещодавно опублікованій статистиці з приводу гендерного розриву країн світу станом на 2021 рік, Україна зайняла 74 місце, що на 15 сходинок нижче, ніж у 2020 році. Україна вже рухається у вірному напрямку щодо гендерної рівності у всіх сферах суспільного життя, зокрема у політиці та на дипломатичній службі України, але ще є багато нюансів і різних питань щодо дотримання обраного курсу, а також повного кадрового гендерного рівноправ'я у сферах політики та дипломатії.

3.3. Гендерні особливості дипломатичної служби в Україні

Принцип гендерної рівності в Україні закріплений в Законі України «Про державну службу» у статті 4, згідно з якою усі громадяни України, незалежно від гендеру, мають право на державну службу України. Проте варто зазначити, що серед перерахованих принципів у Законі України «Про дипломатичну службу» немає згадування про принцип гендерної рівності усіх громадян. У той же час в цьому законі в статті 29 закріплено, що працівник дипломатичної служби має такі самі права, які закріплені в Законі України «Про державну службу». Тому можна визначити те, що принцип гендерної рівності у сфері дипломатичної служби в Україні напряду не закріплено, а зазначено лише опосередковано через Закон про «Державну службу». [7]

Одним із найголовніших зобов'язань встановлення гендерної рівності у всіх сферах суспільного життя, яке взяла на себе Україна ще у 1980 році, — ратифікування Конвенції ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок. Ратифікувавши цю конвенцію, Україна взяла на себе відповідальність не лише періодично, раз на 4 роки, звітувати Комітету Конвенції про різні застосування та виконання своїх зобов'язань згідно положення Конвенції, а й плідно трудитися над ліквідацією дискримінацією жінок, запроваджувати гендерну політику, застосовувати гендерне рівноправ'я у всіх сферах життя людей в Україні, зокрема в політиці та на дипломатичній службі України.

Також у цій Конвенції винесена окрема стаття «щодо залучення жінок до дипломатичної служби», в якій міститься зобов'язання всіх держав забезпечувати рівні права та можливості для чоловіків і жінок, надавати їм змогу представляти інтереси своєї країни на міжнародному та державному рівнях. [24, 33]

У своїй книзі «Дипломатія і політика» перший міністр закордонних справ після проголошення незалежності України Анатолій Зленко написав:

«Зовнішня політика — це кристал, в гранях якого відображаються практично всі сторони людського буття. МЗС не відповідає за те, щоб в країні відкривалися заводи і працювали лікарні, вчилися діти, збирався урожай і формувався бюджет. Проте, його роль не менш важлива: МЗС є особою і голосом країни в світі. Більш того, воно відкриває для власної держави шанси, які виникають щодня і, як правило, досить швидко зникають у вирі світової політики і економіки». [30]

У вітчизняній дипломатії не завжди було жіноче обличчя. Традиційно ця сфера вважалася чоловічою у всьому світі, але в останні десятиліття в розвинених демократичних країнах жінки стали все частіше і частіше розбивати «скляні стелі» своїх зовнішньополітичних відомств.

Як підраховали ще в 2015 році експерти Міжнародного центру перспективних досліджень (МЦПД) у своїй роботі «Гендерні особливості дипломатичної служби в Україні та світі», на той момент з 1991-го, тобто за 24 роки незалежності України, всього вісім жінок займали посади глав дипломатичних представництв нашої країни за кордоном — Ніна Ковальська, Сюзанна Станік, Наталія Зарудна, Оксана Слюсаренко, Тетяна Іжевська, Тетяна Саєнко, Наталя Галібаренко і Інна Огнівець. Так ось, за цим показником за останні шість років стався, можна сказати, небувалий прорив: список українських жінок-послів поповнився прізвищами, і на сьогоднішній день зарубіжні дипломатичні установи очолюють дванадцять представниць прекрасної статі: Макарова Оксана — посолка України в США, Огнівець Інна — Португалія, Наталія Задорожнюк — Північна Македонія, Зеленко Катерина — Сінгапур, Абравітова Любов — Південно-Африканська Республіка, Васильєва Оксана — Марокко, Щербатюк Мирослава — Йорданія, Діброва Ольга — Фінляндія, Драмарецька Оксана — Мексика, Фіялка Наталія — Чорногорія, Беца Мар'яна — Естонія, Шалопут Олена — Ірландія. [20, 66]

Згідно з українським законодавством, призначення надзвичайних і повноважних послів — прерогатива президента. Саме глава держави відповідає за кадрову політику на вищих щаблях дипломатичної служби

України. У зв'язку з цим цікава статистика, наведена в дослідженні експертів МЦПД. За їх підрахунками, відсоток жінок, призначених на вищі дипломатичні посади за кордоном, був наступним: при президенті Л.Кравчуку — 0%, Л.Кучмі — 1,9%, В.Ющенко — 3,7%, В.Януковича — 1,8%, П.Порошенка — 6,1%, В. Зеленському — на даний момент 7,4%. [30]

Періодично Україна подає Генеральному секретарю ООН доповідь згідно зі статтею 18 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Восьма доповідь охоплювала звітний період за 2010-2013 роки та містила інформацію станом на 2014-й. У цьому документі зазначено, що співвідношення чоловіків і жінок в апараті МЗС становить приблизно 70% на 30% від загальної кількості співробітників.

Всього лише чотири жінки з 1991 року займали посаду заступника міністра закордонних справ (або рівнозначну їй): Наталія Зарудна (заступниця державного секретаря з 1 жовтня 2002 року по 5 вересня 2003 року), Наталія Галібаренко (перша заступниця міністра закордонних справ України з 9 березня 2014-го по 26 серпня 2015-го), Олена Зеркаль (заступниця міністра з питань європейської інтеграції з 20 серпня 2014 року по 28 листопада 2019-го), Еміне Джапарова (перша заступниця міністра закордонних справ України з 10 червня 2020-го по теперішній час). Також варто зазначити те, що за всю історію незалежності України жінка жодного разу не обіймала посаду Міністра Закордонних Справ України.

Згідно з інформацією МЗС, наданої ZN.UA, на початок серпня 2020-го в центральному апараті зовнішньополітичного відомства працювали 138 дипломаток. У представництвах міністерства в регіонах на території України — ще четверо. У відпустці по догляду за дитиною зараз знаходяться 27 мам-дипломаток. В процесі оформлення на роботу в МЗС після повернення з тривалої закордонного відрядження — ще 13 дипломаток. У закордонних дипломатичних представництвах України працюють 240 дипломаток. [34]

Як відзначають експерти МЦПД, найефективнішим способом заохочення жінок до активнішого кар'єрного просування на дипломатичних

посадах є впровадження політик, дружніх до сім'ї, що повністю відсутня в українській практиці. Одним з компонентів таких політик є укладання угод про працевлаштування членів сімей дипломатів в країні проходження дипломатичної служби чоловіком або дружиною. Україна підписала лише кілька таких документів, зокрема, з США, Аргентиною, Туреччиною, Польщею. Для порівняння, у Сполучених Штатів укладено 157 угод про взаємне працевлаштування членів сімей дипломатів.

Але українським дипломаткам є де докласти свої знання і вміння. В даний час, за інформацією МЗС, функціонують 128 закордонних дипломатичних установ, в тому числі 85 посольств, два відділення посольств України, сім постійних представництв / місій при міжнародних організаціях, 20 генеральних консульств і 14 консульств. Починаючи з 2010 року загальна кількість дипломатичних установ України коливалася в межах від 124 до 135, з них посольств - від 82 (у 2010 році) до 85 (в 2020-м). [28]

Отже, ратифікувавши Конвенцію Організації Об'єднаних Націй та прийнявши низку законів щодо ліквідації дискримінації жінок і забезпечення рівних прав і можливостей для усіх громадян, незалежно від статі, Україна взяла на себе велику відповідальність.

Гендерна політика України та загальне положення жінок в Україні чітко ототожнює положення жінок у політиці та на дипломатичній службі. Як показують історичні дані з досліджень щодо залучення жінок до політики та дипломатії, позитивна тенденція невпинно зростає. З кожним наступним президентом кількість жінок у політиці та на дипломатичній службі повільно, але впевнено зростає. Також можна сподіватися, що на наступних виборах буде представлено та обрано більше жінок, які зможуть брати активну участь у політиці України та представляти інтереси країни на міжнародному рівні.

ВИСНОВКИ

Предметом дослідження виступав гендерний фактор у політиці та дипломатії. У ході дослідження передбачалося виявити особливості становлення участі та ролі жінок у політиці та дипломатії, дослідити роль та місце в політичній системі чоловіків и жінок, окреслити гендерну асиметрію у сферах політики, дослідити і висвітлити досвід гендерної політики та гендерного фактору в політиці на світовому рівні та порівняти його з українськими реаліями, а також визначити основні напрями гендерної політики у сфері державної служби України.

Отже, на даний момент існує значна перевага в бік чоловіків у політиці та дипломатії, адже раніше вважалося, що ці заняття суто для чоловіків, а жінки мають лише оберігати «сімейне вогнище» та бути продовжувачками роду. Але часи змінюються, змінюється світ, його становище, постають нові проблеми, потреби та шляхи їх подолання.

На сьогоднішній день суспільство стає більш лояльним і толерантним до меншинств, зокрема до жінок. Жінки все більше виходять на державну та міжнародну арену, як успішні політикині та політичні діячки із серйозними намірами та беруть активну участь у політичному та дипломатичному житті. Але цього, зазвичай, замало — бути рішуче налаштованою та мати серйозні наміри на позитивні зміни. Патріархальні устрої та гендерні стереотипи суспільства часто заважають жінкам, тому політичні діячки мають кожного дня докладати чималі зусилля аби довести, що вони є не гіршими політичними гравцями, ніж чоловіки.

Але жінки мають не лише викладатися на повну в декілька разів більше та частіше, ніж чоловіки, вони ще мають притримуватися певного образу, який хоче бачити суспільство. Політикиня чи політична діячка має виглядати жіночно, демонструючи свою фемінність, але водночас має бути рішучою, сильною, незалежною та впевненою у своїх діях, завжди може відстояти свої права та права інших, і ці риси зазвичай відносять до маскулінних. Яким би

не ставало суспільство лояльним, при конструюванні образу політикині мають звертати особливу увагу до гендерних стереотипів, уявлень, громадських думок тощо.

Гендерний фактор грає значну роль у політиці та дипломатії сьогодення як на міжнародній арені, так і в Україні. Забезпечення гендерної рівності стосується як і активного запровадження гендерної політики, так і забезпечення гендерної рівності, шляхом ліквідації дискримінації жінок і надання усім людям рівних прав і можливостей, в усіх сферах суспільного життя. Дискримінація за статевою ознакою може бути ліквідована лише зі зміною системи гендерних ролей і стереотипів, що закріплюють ці ролі. Проте, всі стереотипи, а особливо гендерні, неможливо змінити водночас. Перегляд гендерних ролей і відносин можливий тільки за умови участі у цьому процесі обох статей, адже поліпшення умов життя однієї статі не вирішує загальних соціальних проблем, а призводить до дискримінаційного становища іншої.

Доступ жінок до топ-посад в політичній сфері залишається проблемним. Серед факторів недостатньої присутності жінок в топ-політиці слід зазначити відповідну гендерну політику на державному рівні, ставлення керівних еліт і партійних еліт до питання присутності жінок у політиці, суспільну думку відносно патріархальних ролей і гендерні стереотипи.

Дослідження механізмів залучення жінок до політики на перший план виводять питання квот як апробованого і популярного партійного механізму, який допомагає жінкам користуватися рівними правами з чоловіками. Головна мета гендерного квотування — суттєве збільшення політичного представництва жінок або виправлення балансу гендерного представництва. Але, незважаючи на квоти, жінки все одно займають лише п'яту частину місць в законодавчих зібраннях. Тому подальшого всебічного вивчення потребують комплексні підходи для вирішення питання залучення жінок до політики та аналіз якісних змін в реальних можливостях впливу жінок на процес прийняття рішень.

В Україні спостережується позитивна тенденція до забезпечення гендерної рівності у всіх сферах життя. Україна не лише ратифікує міжнародні конвенції та приймає закони на державному рівні, у яких регламентуються зобов'язання щодо дотримання гендерного рівноправ'я, Україна також займається заохоченням жінок до політики та дипломатичної служби. У 2019 році було підписано “Виборчий Кодекс”, у якому зазначалося, що гендерна квота відтепер становить 40%, це означає, що на наступних виборах у кожному партійному списку серед п'яти кандидатів має бути обов'язково дві жінки. Таке зобов'язання дасть змогу розширити кадрове забезпечення для жінок, надасть більше можливостей для участі жінок у політиці, а також це ще один крок до ліквідації дискримінації та становлення гендерної рівності в країні.

Для досягнення поставленої мети потрібні спільні зусилля та співпраця міжнародних організацій, громадських організацій, політиків, політичних діячок, громадських лідерок та представниць різних політичних партій, а також сприяння влади чоловіків, як союзників на цьому важкому, але важливому шляху.

За умови залучення до дискусії широкої громадськості можна досягти глибшого розуміння, які фактори перешкоджають досягненню гендерної рівності і за допомогою яких політичних заходів можна вести з ними боротьбу. Гендерні перетворення у політико-правовій системі і в суспільстві загалом є довготривалим та складним процесом. Гендерні стереотипи, так само, як і гендерна нерівність, формувалися в суспільстві протягом тривалого часу, тому і дії, спрямовані на її подолання, мають бути стратегічними і послідовними. Важливо також не допускати зведення концепції рівності лише до антидискримінаційних заходів. Відсутність дискримінації не є достатньою умовою для затвердження гендерної рівності, також мають бути запроваджені конкретні позитивні заходи для досягнення «дійсної рівності», що складається з рівності можливостей, рівності в доступі до можливостей та рівноцінності результатів.

Отже, гендерна політика буде ефективною і результативною не тільки тоді, коли слово «гендер» буде вписане в усі закони, а тоді, коли й управлінці, і громадяни зрозуміють, що встановлення гендерної рівності — це важлива передумова, яку має виконати кожна демократична країна в ХХІ столітті, а гендерний паритет — шлях до іншої якості життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азбука прав працюючих жінок і гендерної рівності. Друге видання. – Женева: Міжнародне бюро праці, 2010.
2. Бабинська Н. Участь жінок у політиці та прийняття рішень на місцевому рівні: досвід, виклики і потреби. Видання. / ред. Чебанова В. 2020.
3. Взаємодія інститутів держави та громадянського суспільства в реалізації гендерної політики України. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf.pdf>
4. Впровадження гендерних підходів в діяльність державних органів влади, місцевого самоврядування та громадських організацій. Навчально-методичний посібник. Укладач: Артеменко Л.М. Чернігів, 2008.
5. Галустян Ю., Герасименко Г., Макарова О., Гендерна статистика України: сучасний стан, проблеми, напрями удосконалення. Проект «Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні»: Київ, 2009.
6. Гендер. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Гендер>
7. Гендер закордонних справ: що дає і де заважає жінкам новий закон про дипломатичну службу. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles>
8. Гендер у політиці: проблеми та перспективи запровадження. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb.pdf>
9. Гендерна політика в нормативно-правових документах. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/genderna-polityka.pdf>
10. Гендерна політика в системі державного управління : підручник / ред. М. М. Білинської. Запоріжжя : Друк. світ, 2011.
11. Гендерна політика в системі державної служби: поняття і сутність. URL: <http://academy.gov.ua/ej.pdf>
12. Гендерна революція в українській дипломатії: зміни, поступ і зрушення. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/genderna-revolyuetsiya/>
13. Гендерна рівність. URL: <https://www.ua.undp.org/gender-equality>

14. Гендерна чутливість українських медіа. Порадник / Богдана Стельмах, Оксана Ярош. Луцьк: Волинська мистецька агенція «Терен», 2018.
15. Гендерний аудит в Апараті Верховної Ради України. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/gender_audit_baselineanalysis2019.html
16. Гендерні аспекти державної служби : монографія / ред. Б. Кравченка. – К.: Вид-во „Основи”, 2002.
17. Гендерні аспекти політики: спроба синтезного аналізу. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2010/03/9.pdf>
18. Гендерні квоти на виборах – дискримінація чи рівність?. URL: <https://www.oporaua.org/blog/vybory/vyborchi-ombudsmeni/20171-genderni-kvoti-na-viborakh-diskriminatsiia-chi-rivnist>
19. Гендерні квоти у новому Виборчому кодексі. URL: <https://www.genderculturecentre.org/genderni-kvoti-u-novomu-viborchomu-kod/>
20. Гендерні особливості дипломатичної служби в Україні та світі. URL: http://www.icps.com.ua/zh_nki_v_diplomat_nutrosch_.pdf
21. Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні: теорія та практика: Метод. посіб. – К.: ФОП Клименко, 2016.
22. Глобальна мапа-рейтинг жінок у виконавчій владі, уряді, парламенті: Women in Politics: 2020 Map. URL: <https://www.unwomen.org/-/women-in-politics-map-2020-en.pdf>
23. Гендерна арифметика влади. Український жіночий фонд. Київ, 2010
24. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України / кер. проекту О. Пищуліна. Центр Разумкова. Київ : Заповіт, 2016.
25. Гендерна рівність: міфи, факти та державна політика. Посібник для народних депутатів України / ПРООН у співпраці із Урядовою уповноваженою з питань гендерної політики. 2020 р. URL:

https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/gender-equality-handbook-for-mps.html

26. Гендерна статистика України: сучасний стан, проблеми, напрями вдосконалення. Запоріжжя: Друкарський світ, 2011.

27. Жарова Л. Макроекономічний вимір гендерної рівності. Гендер і гроші. 2017.

28. Жінка на дипломатичній службі: історія, проблеми та перспективи. URL:

http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Okladna_Menkova15.pdf

29. Жінок - у політику! URL: <https://genderindetail.org.ua/polityka/>

30. Жіноча революція у «чоловічому клубі» дипломатії. URL: <https://m.krytyka.com/ua/articles/zhinocha-revolutsiya-u-cholovichomu-klubi-dyplomatiyi>

31. Зайцева О., Ламах Е., Суслова О. Наші права не факультативні (коментар до Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Факультативного протоколу до Конвенції ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок). Київ: 2009.

32. Збірник гарних практик консультування жінок щодо участі в політиці в країнах регіону ОБСЄ, ОБСЄ/БДПЛ, 2016.

33. Звіт про діяльність віце-прем'єрки з питань Європейської та Євроатлантичної інтеграції Іванни Климпуш-Цинцадзе з реалізації політики гендерної рівності за 2017 р. – I півріччя 2019 р. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/zvit_po_genderu_-_19_07_2019.pdf

34. Звіт щодо реалізації Пекінської декларації після 20 і 25 років з дати прийняття. ООН Жінки. 2020. URL: <https://www.unwomen.org/>

35. Карбовська Н. Інструменти інтегрування концепції гендерної рівності в роботу органів місцевої влади / Н. Карбовська, Т. Литвинова. – К., Український Жіночий Фонд, 2010.

36. Кисельова О., Коломієць І. Гендерна політика Європейського Союзу: виклики для України. – К., 2007.

37. Коломієць Т.В. Гендерна асиметрія як джерело соціальних конфліктів (український контекст). Великі війни, великі трансформації, 1918–2018 роки: конфлікти та мир у XX та XXI сторіччях : матеріали IX міжнародної наук.-практ. конф. Київ, 2018.
38. Комітет Верховної Ради України з прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин. Слухання на тему: «Практика застосування Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Інформаційно-аналітичні матеріали міністерств та інших центральних органів влади. Київ, 10 листопада 2010.
39. Магдюк Л.Б. “Особливості впливу міжнародних програм на розвиток гендерного руху в незалежній Україні: історичний аспект”. І-906 Історична панорама: Збірник наукових статей ЧНУ. Спеціальність “Історія”. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009.
40. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. – К.: Основи, 2017.
41. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. – Київ, 2014.
42. Марценюк Т., Голота С. Гендерний аналіз аналітичних центрів України. – К.: МФ «Відродження», 2018.
43. МЗС України запустило проєкт про жінок в дипломатії #ДипломаткиБезКраваток URL:
<https://mfa.gov.ua/news/mzs-ukrayini-diplomat kibezkravatok>
44. Місце жінки в політиці: що змінилося? URL:
<https://www.prostir.ua/>
45. На межі: Вирішення проблем дискримінації та нерівності в Україні // The Equal Rights Trust Country Report Series: 5. Лондон, серпень 2015.
46. Оніщенко І. Гендерна політика Європейського Союзу: порядок денний для України. Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Філософія, культурологія, соціологія. 2012.

47. Пекін +15 і Україна: Міжнародні зобов'язання і практики впровадження/упорядниця О.Суслова – Київ: СПД Москаленко О.М., 2010
48. Посилення ролі жінок у політиці та прийнятті рішень на місцевому рівні. URL: <https://www.ua.undp.org/enhancing-women.html>
49. Права жінок і гендерна рівність в Україні – О. Уварова. URL: <https://helsinki.org.ua/prava-zhinok-i-henderna-rivnist-v-ukrajini-o-uvarova/>
50. Праця України у 2016 році : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ : ТОВ Видавництво «Август Трейд», 2017.
51. Регіональне дослідження щодо представництва жінок у політиці в країнах Східного партнерства, Рада Європи, 2017.
52. Результати загальнонаціонального опитування Українське покоління Z: цінності та орієнтири / Центр «Нова Європа», Фонд ім. Фрідріха Еберта, ГФК. – К., 2017
53. Список чинних голів держав та урядів. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_чинних_голів_держав_та_урядів
54. Суслова О. Практичні аспекти впровадження принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в діяльності Верховної Ради України. / Програма сприяння Парламенту II: Програма розвитку законодавчої політики. За редакцією О.Суслової. – К.Москаленко О.М. ФОП, 2010
55. Сучасний жіночий/феміністичний рух в Україні: погляд зсередини. Український жіночий фонд. Київ, 2017.
56. Українські дипломатки — про виклики професії та гендерну рівність. Частина 2. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/tag/diplomatiya/>
57. Участь жінок у політиці та процесі прийняття рішень в Україні. Стратегії впливу. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents.pdf>
58. Чи є у політиці місце для жінок? Погляд депутатки та депутата. URL: <https://www.radiosvoboda.org/html>
59. Выполнение Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин в Украине: позиция государства и взгляд гражданского

общества (Сборник документов) / Сост. А.Н. Руднева, А.А. Христова; науч. ред. А.Н. Руднева. — Х.: Спайк, 2004.

60. Гендер - как социально-культурный феномен. URL: <https://online.zakon.kz/Document/>

61. Гендер как социальный феномен. URL: <https://culture.wikireading.ru>

62. Гендерная асимметрия политики: изменение мировой конфигурации. URL: <http://chsu.kubsu.ru/arhiv/Ovcharova.pdf>

63. Гендерные особенности политического поведения женщин-лидеров: результаты социологических исследований. URL: http://kazanvestnik.ru/files/5-2018/Zagrebin_Kisелев.pdf

64. Гендерные стереотипы в политической сфере современного общества. URL: <http://ysu.am/files/gend.pdf>

65. Гендерный фактор в политике и дипломатии. URL: <http://www.intertrends.ru/system/Doc/ArticlePdf/778/Zonova-20.pdf>

66. Дипломатия за 29 лет. Тренды в цифрах ко Дню Независимости. URL: <https://zn.ua/ukraina-1991-2020/litso-i-holos-strany.html>

67. Женщины в политике и в парламентах мира: рейтинг стран. URL: <https://www.unn.com.ua/ru/news/zhinki-u-polititsi-ta-v-parlamentakh-svitu>

68. Женщины в политике Украины: вызовы и перспективы гендерной политики. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/>

69. Женщины в украинской политике. URL: <https://ukrpeople.com/proekty/zhenshchiny-v-ukrainskoj-politike>

70. Женщины на дипломатической службе являются амбассадорами равенства, которые формируют положительное представление об Украине на международной арене, - заместитель Председателя Верховной Рады Елена Кондратюк. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search>

71. Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин (научно-практический комментарий) /О.М. Руднева, Г.О. Христова, О.О. Уварова и др. / Наук. ред. О. М. Рудневой. — Х.:

Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2005.

72. Нормативно-методические основы гендерных преобразований / Министерство Украины по делам семьи, молодежи и спорта. — К.: 2005.

73. Основы теории гендера: Учебное пособие. — К.: «К.И.С.», 2004.

74. Пекинская платформа действий. Итоговый документ IV Всемирной конференции ООН по положению женщин. — ООН, 1995.

75. Политика будущего: зачем нужны гендерные квоты в Украине. URL: <https://novosti.dn.ua/article/zachem-nuzhny-gendernye-kvoty-v-ukrayne>

76. Понятие гендера: становление, основные концепции и представления. URL: <http://www.gender-cent.ryazan.ru/blohina.htm>

77. Роль женщины в политической жизни. URL: <https://euroasia-science.ru/politicheskie-nauki/rol-zenщины-v-politicheskoy-zhizni/>

78. Роль женщины в украинском обществе. URL: http://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/rol_zhenshin_v_ukrainskom_obschestve.html

79. Сексуальная ориентация и гендерная идентичность. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/ru/orientation-sexuelle-et-identite-de-genre/>

80. Сколько депутатов-женщин в парламентах мира. URL: <https://ru.slovoidilo.ua/skolko-deputatov-zhenshin-parlamentax-mira>

81. Теория и методология современных гендерных исследований. URL: <http://gender.cawater-info.net/publications/pdf/usacheva.pdf>

82. Теоретико-методологические подходы к исследованию гендерных отношений в семье в зарубежной социологии. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoretiko-metodologicheskie-podhody-k-issledovaniyu-gendernyh-otnosheniy-v-semie-v-zarubezhnoy-sotsiologii/viewer>

83. 7 of the most surprising facts about global gender gaps. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2021/03/global-gender-gap-facts/>

84. Gender quotas database. The International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA). URL: <https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas/quotas>
85. Global Gender Gap Report 2020. URL: <https://www.weforum.org/reports/gender-gap-2020-report-100-years-pay-equality>
86. Global Gender Gap Report 2021. URL: <https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2021>
87. Kovryzhenko Denys. Regulation of Political Parties in Ukraine: current state and directions of reforms. Published by Agency for Legislative Initiatives, and OSCE/ODIHR. Kyiv, 2010.
88. Progress of World's Women 2015-2016: Transforming Economies, Realizing Rights. UN Women. URL: https://progress.unwomen.org/en/2015/pdf/UNW_progressreport.pdf